

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2016 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LIII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVI

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

RADU OTA, Vasile Moga, maestru al arheologiei clasice.....	XI
RADU OTA, Interviu cu domnul profesor Vasile Moga, la ceas aniversar.....	XVII
GEORGE BOUNEGRU, RADU OTA, Ion Berciu, pionier și maestru al muzeografiei românești (1904-1986).....	XXV

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, Artefactele litice șlefuite din așezările neolitice timpurii ale culturilor Starčevo-Criș și Vinča. <i>Polished stone artefacts from Early Neolithic Settlements of Starčevo-Criș and Vinča cultures.....</i>	1
SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon ale nivelului III de la Tărtăria-Gura Luncii (cercetările preventive ale anilor 2014-2015) <i>Radiocarbon data from level III at Tărtăria-Gura Luncii site (2014-2015 preventive researches).....</i>	27
ION TUȚULESCU, Notes about a miniatural clay representation of an axe with crossed arms found in Ocnîța, Vâlcea county <i>Notă asupra unei reprezentări miniaturale din lut a unui topor cu brațe în cruce descoperit la Ocnîța, județul Vâlcea...</i>	35
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, TEODOR MUNTEAN, Așezarea din epoca bronzului de la Aiud – Groapa de gunoi. Considerații preliminare <i>Bronze Age settlement at Aiud - Groapa de gunoi. Preliminary report.....</i>	45
MIHAELA BLEOANCĂ, Un complex Wietenberg descoperit în situl de la Ampoița-La Pietre (jud. Alba) <i>A Wietenberg feature discovered at the Ampoița-La Pietre archaeological site.....</i>	83

ILIE LASCU, DAN ANGHEL, CRISTINEL FÂNTÂNEANU, MONICA URSU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Depozitul de bronzuri de la Pianu de Jos <i>The bronze hoard from Pianu de Jos</i>	109
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un celt din bronz, recent descoperit la Hăpria (com. Ciugud, jud. Alba) <i>A bronze socketed axe, recently discovered at Hăpria (Ciugud parish, Alba County)</i>	143
RALUCA GHEORGHIU, ILIE LASCU, Piese de bronz descoperite în situl de la Alba Iulia - „Recea” <i>Bronze objects discovered at Alba Iulia - „Recea” site</i>	151
CRISTINEL PLANTOS, MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Two belt buckles of late Latène period from Craiva – “Piatra Craivii” – recently recovered <i>Două paftale de epocă târzie Latène de la Craiva – “Piatra Craivii” recent recuperate</i>	165
DOINA BENEĂ, Lucrările de aducțiune a apei în Dacia romană. Cu privire specială asupra canalizărilor cu conducte de plumb <i>Die Wasserzuleitung in der Provinz Dacia Romana. Mit besonderer berücksichtigung der Leitungen aus Bleirohren</i>	179
RADU CIOBANU, Statuaria colorată greco-romană – principii estetice și implicații tehnice; exemplele de la Apulum <i>La statuaire greco-romaine colorée: principes esthétiques et implications techniques - les exemples d'Apulum</i>	187
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, Observații asupra incintei vestice a castrului roman de la Apulum și câteva constatări istorice <i>Observations about western precinct of the Roman camp at Apulum and some historical remarks</i>	205
DOREL BONDOC, O farfurie creștină descoperită la Romula <i>A Christian plate found at Romula</i>	235
CRISTIAN TITUS FLORESCU, RADU OTA, Un mormânt din secolul X descoperit în incinta fostului castru roman de la Apulum <i>A 10th century grave discovered in the former Roman camp at Apulum</i>	245
AUREL DRAGOTĂ, Un accesoriu cosmetic din jurul anului 1000 în necropola de la Alba Iulia - Izvorul Împăratului <i>A cosmetic accessory from around 1000 AD in the necropolis at Alba Iulia - Izvorul Împăratului</i>	255

FLORIN CIULAVU, ANCA TIMOFAN, Un atelier de prelucrat metale datând din secolele XVIII-XIX, descoperit la Alba Iulia <i>A metalworking workshop dating from the 18th-19th centuries, found at Alba Iulia.....</i>	263
JÓZSEF GÁBOR NAGY, The life and scientific work of Zsigmond Reiner <i>Viața și activitatea științifică a lui Zsigmond Reiner.....</i>	285

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Tehnici de restaurare a unor spade celtice descoperite la Gâmbaș <i>The restoration of some Celtic swords discovered at Gâmbaș.....</i>	309
SORIN ȘERBAN, Ceramica romană de la Apulum și împrejurimi. Metode de conservare și restaurare diferite, de la caz la caz <i>Roman pottery from Apulum and neighborhoods. Methods of preservation and reconditioning different cases.....</i>	341

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, <i>Transformation by Fire. The Archaeology of Cremation in Cultural Context</i> . Edited by Ian Kujit, Colin P. Quinn, Gabriel Cooney, The University of Arizona Press 2014, 322 pag	349
VASILE MOGA, J. R. López Rodríguez, J. Beltrán Fortes (eds.), <i>Itálica, Cien años, Cien Piezas</i> , ed. JUNTA DE ANDALUCÍA, Consejería de Educación, Cultura y Deporte. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE SEVILLA. Área de Ciudadanía, Participación y Cultura, Sevilla, 2014, 238 pag., 104 fotografii color).....	353
FLORIN CIULAVU, Aurel Dragotă, <i>Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI)</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 261 p.....	357
Lista autorilor.....	363

**Volum omagial dedicat
domnului Vasile Moga,
cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani**

Vasile Moga

VASILE MOGA, MAESTRU AL ARHEOLOGIEI CLASICE

În cei aproape 130 ani de existență a Muzeului din Alba Iulia personalități precum Adalbert Cserni (fondatorul), Ion Berciu (reorganizatorul), Alexandru Popa, Gheorghe Anghel și alții și-au pus amprenta în dezvoltarea prestigioasei instituții de cultură. Dacă vorbim despre arheologie la Alba Iulia și, în special, de arheologia romană, nu avem voie să trecem cu vederea contribuția valoroasă adusă de profesorul Vasile Moga¹. Cercetarea sitului arheologic Apulum, cel mai întins centru urban al provinciei Dacia, ar fi fost mai săracă fără lucrările fundamentale publicate de renumitul arheolog. Prin cunoașterea acestui sit formidabil poate fi înțeleasă mult mai ușor civilizația romană din Dacia.

S-a născut în localitatea Ocna Mureș la 24 august 1946. Părinții, Emil și Elena, au fost preocupați de educația fiului lor, optând ca acesta să-și facă studiile la Alba Iulia, unde a urmat cursurile Școlii elementare, apoi ale Liceului ”Horea, Cloșca și Crișan” (secția umanistă), cea mai prestigioasă instituție de învățământ a județului Alba. Studiile universitare le-a parcurs la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea Istorie-Filozofie, secția Istoria României (1969). În anul 1982 își susține teza de doctorat sub îndrumarea cunoscutului latinist Nicolae Lascu, urmând ca după trei ani, în 1985, să vadă lumina tiparului la editura Dacia - *Din Istoria militară a Daciei romane. Legiunea a XIII-a Gemina*. Cartea a fost foarte bine primită de critica de specialitate, valoarea sa consacrand-o ca o lucrare de importanță majoră, fundamentală, pentru istoria provinciei traiane.

Este căsătorit cu doamna Viorica, doctor în biologie, o soție care l-a sprijinit în dezvoltarea sa personală și profesională. Din unirea lor s-a născut o fiică, Mihaela, care profesează ca medic în Franța.

Opera sa cuprinde un număr de 15 cărți și peste 150 studii, articole, note și recenzii publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate (Germania, Slovenia, Elveția, Italia și Franța).

Din punctul meu de vedere, cele mai semnificative opere ale Domniei sale, cărți esențiale pentru istoria Daciei romane sunt *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985 și *Castrul roman de la Apulum*, Cluj-Napoca, 1998. Foarte interesantă și utilă este și lucrarea *Aurul la romani*, Cluj-Napoca, 2004, care se adresează nu doar specialiștilor în domeniu, ci și publicului larg. Pentru istoria municipiului Alba Iulia o carte

¹ Un portret magistral al profesorului Vasile Moga a fost întocmit de doamna profesor emerit Doina Benea, cu ocazia aniversării a 60 de primăveri: D. Benea, ”Dr. Vasile Moga la 60 de ani”, *Apulum*, XLIII/1, 2006, p. 1-3.

importantă este *De la Apulum la Alba Iulia. Fortificațiile orașului*, București, 1987. Pentru civilizația dacică, dar și pentru monumentul inclus în lista patrimoniului mondial UNESCO, mai bine spus, cetatea de la Căpâlna, județul Alba, trebuie să amintesc volumul monografic editat în colaborare cu profesorul clujean Ioan Glodariu, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, ed. I, București, 1989, ed. a II-a, Alba Iulia, 2006.

O listă selectivă a publicațiilor științifice (studii și articole) semnate de Vasile Moga a fost întocmită de colegul Cristinel Plantos acum un deceniu². Vom aminti câteva cărți și studii care au adus un însemnat aport la dezvoltarea cercetării perioadei La Tène și epocii romane: V. Moga, "Detășamentele legiunii a XIII-a Gemina în Dacia", *Apulum*, X, 1972, p. 151-164; V. Moga, "Ceramica pictată de la Piatra Craivii", *Apulum*, XII, 1974, p. 70-75 (în colab.); V. Moga, "Un nou monument epigrafic dedicat lui IOM (Contribuții la problema răspândirii cultului lui Jupiter la Apulum)", *Apulum*, XIV, 1976, p. 119-130; V. Moga, "La briqueterie de la légion XIII Gemina, d'Apulum", *Rei Cretariae Romanae Fautorum. Acta*, 1977, p. 204-211; V. Moga, "Quattuorvirii municipiilor apulense", *ActaMN*, XIV, 1977, p. 147-151; V. Moga, "Piese din argint din cetatea de la Piatra Craivii", *ActaMN*, XVI, 1979, p. 513-518; V. Moga, "Moules romains découverts à Apulum", *Rei Cretariae Fautorum. Acta*, 1979, p. 182-194; V. Moga, "Așezarea și cetatea dacică de la Piatra Craivii (jud. Alba)", *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 103-106; V. Moga, "Morminte dacice de incinerare de la Teleac", *Apulum*, XX, 1982, p. 87-91; V. Moga, "Un nou *consularis trium Daciarum*", *SCIIVA*, 33, 4, 1982, p. 432-434; V. Moga, "Sur la religion gréco-romaine telle qu'elle se reflète dans la sculpture d'Apulum", *ActaMN*, XX, 1983, p. 383-390; V. Moga, "Amfiteatre și lupte de gladiatori în Dacia romană", *Sargetia*, XX, 1984-1985, p. 111-116; V. Moga, "Săpăturile de salvare de la Ampelum (Zlatna)", *Apulum*, XXIII, 1986, p. 107-118 (în colab.); V. Moga, "Castrul roman de la Vârful lui Pătru", *Apulum*, XXV, 1988, p. 171-180 (în colab.); V. Moga, "Depozitul de unelte agricole de la Căpâlna", *Ephemeris Napocensis*, II, 1992, p. 37-38; V. Moga, "Cercetări recente în castrul de la Apulum. Palatul Apur Alba Iulia", *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 209-222; V. Moga, "Tezaurul dacic de la Lupu", *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, p. 33-48 (în colab.); V. Moga, "Remarques sur le mur de la citadelle dace de Piatra Craivii", *ActaMN*, XXXII, 1995, p. 145-148; V. Moga, "C. Antonius Capitus, veteranus Legionis III FF", *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 127-131; V. Moga, "Un bureau de *publicum portorium illyrici* à Apulum", *ActaMN*, XXXV/1, 1998, p. 105-108 (în colab.); V. Moga, "Quatre monuments epigraphiques d'Apulum découverts dans le lit de Mureș", *ActaMN*,

² C. Plantos, "Bibliografia selectivă a operei istoricului Vasile Moga", *Apulum*, XLIII/1, 2006, p. 4-7.

XXXV/I, 1998, p. 109-119 (în colab.); V. Moga, "Fortificația romană și cele două centre urbane de la Apulum", (ed. D. Protase, D. Brudașcu) *Napoca 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, p. 175-181; V. Moga, "Recherches archéologiques à Partoș (*Municipium Aurelium Apulense* et *Colonia Aurelia Apulensis*)", *Army and Urban Development in the Danubian Provinces of the Roman Empire*, Alba Iulia, 2000, p. 141-202 (în colab.); V. Moga, "Les antéfixes découvertes dans le camp d'Apulum", (ed. M. Crînguș, S. Regep-Vlascici, A. Ștefănescu) *Studia Historica et Archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*, Timișoara, 2004, p. 275-278; V. Moga, „Septimius Asclepius Hermes, le médecin d'Apulum, dans une nouvelle inscription récemment découverte”, (ed. L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan, C. Roman, C. Găzdac) *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca, 2004, p. 625-630; V. Moga, "Un portret inedit de la Apulum", (ed. C. Mușețeanu, M. Bărbulescu, D. Benea) *Corona Laurea. Studii în onoarea Luciei Țeposu Marinescu*, București, 2005, p. 339-342; V. Moga, "Les pièces en bronze d'Apulum", (ed. C. Gaiu, C. Găzdac) *Fontes Historiae. Studia in Honorem Demetrii Protase*, Bistrița-Cluj-Napoca, 2006, p. 471-476; V. Moga, "Mitologie și iconografie (observații asupra a două monumente votive)" (ed. S. Nemeti, F. Fodorean, E. Nemeth, S. Cociș, I. Nemeti, M. Pîslaru) *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*, Cluj-Napoca, 2007; V. Moga, "L'aigle de la legio XIII Gemina", *ActaMN*, 43-44, 2006-2007 (2008), p. 177-182 (în colab.); V. Moga, "Notă epigrafică", *Apulum*, XLVI, 2009, p. 611-615.

Profesorul Vasile Moga a activat în cadrul Muzeului din Alba Iulia între 1969-2010, ocupând la un moment dat (2004-2007) funcția de director științific al instituției. De asemenea a coordonat timp îndelungat activitatea arheologică din postura de șef de secție. Magistrul apulens este unul dintre foarte puținii arheologi coordonatori de cercetări arheologice care a încurajat tinerii colaboratori, cedându-le drepturile de autor asupra documentației științifice de șantier.

A fost invitat să predea cursuri de arheologie romană și epigrafie latină la Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, unde a deținut gradul de conferențiar universitar asociat. În aceeași calitate a susținut cursuri de *Istoria României și Introducere în arheologie* la secția din Blaj a Universității "Spiru Haret". Tot în "Mica Romă" a predat cursul de *Istorie a Bisericii Universale* între anii 2000-2003, în cadrul Academiei Greco-Catolice cu rang universitar. Prin urmare, Domnia sa a coordonat în aceste instituții de învățământ superior peste 50 lucrări de licență. Începând cu anul 1999 a fost invitat să facă parte din comisiile pentru doctorat ale universităților din Timișoara, Cluj-Napoca, Alba Iulia și București, întocmind peste 40 referate științifice.

A fost responsabilul științific a numeroase șantiere arheologice în situri de importanță națională și universală. Cetățile dacice de la Căpâlna (monument

din lista patrimoniului universal UNESCO) și Piatra Craivii, alături de situl roman Apulum, sunt câteva exemple pilduitoare în ceea ce privește valorificarea științifică și turistică. De asemenea a condus lucrările de cercetare arheologică la Ampelum, Alburnus Maior, Ighiu, Blandiana, Ghirbom, Lupu-Cergău șamd.

A participat la numeroase congrese, colocvii și simpozioane internaționale, cu comunicări despre civilizația dacică și romană în țări precum Irlanda, Spania, Italia, Germania, Elveția, Bulgaria, Cehia, Ungaria etc.

În paralel a desfășurat o intensă activitate cultural-educativă prin organizarea la sediile muzeelor din Alba Iulia, Sebeș, Zlatna, Roșia Montană ori Ocna Mureș a unor importante expoziții temporare, dintre care amintim *Arta argintului la daci*, *Civilizația fierului și bronzului la daci*, *Importuri greco-romane în cetățile și așezările dacice*, *Centrele urbane romane de la Apulum*, *Mitologie și iconografie la Apulum*, *Portretul antic la Apulum*, *Aurul Daciei*, *Patrimoniul arheologic recuperat* șamd. Parte din artefactele dacice și romane de la Alba Iulia au fost incluse în expozițiile internaționale de la Florența și Trieste, unde Vasile Moga a fost reprezentantul României. Atît pentru expozițiile temporare cît și pentru cele de pe plan extern au fost tipărite cataloage tematice, redactate în română, franceză, engleză ori germană, textele și fișele de obiect fiind redactate de Vasile Moga și colaboratorii săi apropiați.

Profesorul Vasile Moga este pasionat de literatură, nu doar prin simplul fapt că citește beletristică, ci și prin acela că scrie cărți de popularizare a istoriei și de călătorii. Țin să amintesc excelentele *Pagini dintr-un jurnal european* (Alba Iulia, 1996) și *Homo viator* (nu *aviator*, cum se exprima o ziaristă într-un material!) (Alba Iulia, 2004), în rândurile cărora descoperim un stil inconfundabil îndulcit cu umor de bună calitate. O altă carte de călătorii este *Jurnal de pelerin*, Alba Iulia, 2014. Este unul dintre puținii arheologi care au reușit să se adreseze publicului larg prin scrierile sale, reușind astfel să atragă cititorul profan iubitor de cultură și istorie, înspre acest domeniu al cunoașterii. În acest sens a fost cooptat drept colaborator al revistei *Discobolul*, unde se ocupă de două rubrici permanente, *Homo Viator* și *Archaeologica*, în care face cunoscute publicului larg ultimele apariții editoriale din domeniul arheologiei și își expune opiniile cu privire la problemele patrimoniului cultural național. Recenziile publicate în rubrica *Archaeologica* au fost strânse într-un volum cu același titlu editat în 2012 (Vasile Moga, *Archaeologica*, Sebeș, 2012). Nu în ultimul rând, trebuie să amintim că în anul 2013, profesorul albaulian a fost unul dintre coordonatorii monografiei județului Alba, *Alba. Istorie, Cultură și Civilizație*, editată de Consiliul Județean Alba, aducând valoroase contribuții cu privire la civilizațiile dacică și romană.

Vasile Moga este mentorul mai multor generații de arheologi care își desfășoară activitatea în muzee din țară, sfaturile sale fiind de un real folos celor care au ales să urmeze acest domeniu. Domnia sa a fost și un adevărat coleg,

sprijinindu-ne din punct de vedere moral când ne loveam de vreo neplăcere. Nu voi uita vreodată discuțiile purtate împreună pe teme precum istoria, sportul și literatura. Ca un adevărat părinte spiritual, magistrul este implicat în continuare în viața științifică a muzeului, participând la sesiuni de comunicări sau alte acțiuni științifice și culturale. Vizitele Domniei sale la sediul instituției sau pe șantierele coordonate de discipolii săi sunt dovezi ale dorinței de a fi la curent cu ultimele acțiuni culturale sau descoperiri arheologice.

Cu prilejul lansării acestui număr al anuarului *Apulum*, îi urăm sărbătoritului nostru viață lungă, multă sănătate, putere de muncă și un sincer **La mulți ani!**

Radu OTA